

פתח דבר

"... איזהו מצביא משכיל בהתקפה, שיריבו אינו יודע על מה יגן; ואיזהו משכיל בהגנה, שיריבו אינו יודע על מה יתקיף..."

סון טסו

לצבא ההגנה לישראל יחסים מורכבים ורבי שנים עם מושג ההגנה. הדיון סביב היחסים הנדרשים בין הגנה להתקפה בתפיסת הביטחון שלנו, ובגילום הצבאי שלה, עולים ויורדים מעת לעת. ערש הולדתו של צה"ל הוא ארגון ההגנה המחתרתי והדימוי הרעיוני של "קיר הברזל",¹ אך האתוס הארגוני שלו הוא "היציאה מהגדר" וגיבוריו הם יצחק שדה, יגאל אלון וחבורת ה-101. ועדת אגרנט ראתה אתוס זה כ"פולחן המתקפה".²

כיום שב הדיון על נקודת האיזון הנכונה לצה"ל בין יכולותיו ההתקפיות ובין הדומיננטיות הגוברת של כוחותיו ההגנתיים, והופך לדיון תפיסתי סוער. עידן מלחמות האש ואיום פשיטות הטרור לשטחנו, כפי שבאו לידי ביטוי גם במהלך מבצע "צוק איתן", חידד את המתח בין חשיבותה של הגנה אפקטיבית הכוללת שכבת התגוננות בעורף, שכבת הגנה מפני רקטות וטילים ושכבת הגנה בגבול מפני איום פשיטות ממנהרות, ובין חיוניותה של עוצמה צבאית מכריעה שתתקוף במהירות ובעוצמה את האויב בשטחו ותקצר את משך העימות. נקודת המוצא של הדיון היא ההנחה שקיים מתח משאבי חריף בין שני סוגי העוצמה הללו ולכן הדיון נסב על נקודת האיזון הנכונה.

גיליון זה של "בין הקטבים" מוקדש לנושא ההגנה ולמקומה בתפיסת הביטחון הישראלית החדשה ובבניין הכוח הצבאי. כתמיד, ניגש לדיון באופן מערכתי כדי לאפשר תנאים טובים יותר לקיומו של הדיון התפיסתי העמוק הזה.

¹ הדימוי שבו השתמש זאב ז'בוטינסקי במאמרו המפורסם שהיה ההשראה לתפיסת הביטחון הבן-גוריונית.

² דו"ח ועדת אגרנט: ועדת החקירה – מלחמת יום הכיפורים, חלק ג', עמוד 1350.

ומהם התנאים לדיון מערכתי פורה?

בגישת הלמידה המערכתית המתפתחת אצלנו אנו מבחינים בעקרונות ובתנאים שונים המאפשרים דיון מערכתי, בחלקם עשינו שימוש בגיליון זה, כמו – **העמדת זוויות הסתכלות מגוונות** ויצירת הסבר מערכתי שלם לתופעה הנחקרת, באמצעותן; או **חקר המורשת הארגונית** (העֶבֶר) כדי לזהות פערים שנפערו בתפיסה הארגונית ביחס למציאות שהשתנתה, וכדי לזהות דפוסים חוזרים וחסמי למידה; כלי נוסף הוא **חקר הפוטנציאל** – בחינת ההזדמנויות הנגישות לנו, שתאפשרנה לנו לפתח תפיסה שונה ולהשתנות לאורה. המאמרים השונים בגיליון עושים שימוש בכלים אלה.

חקר העבר שלנו ככלי להתבוננות עצמית ביקורתית – באמצעות התחקות אחר בניין יכולות טילי קרקע-אוויר בחיל האוויר ובניית קו בר לב, מדגים לנו **שאל ברונפלד** כיצד מתהוות גישות הגנתיות בצה"ל. בעוד מרכיבי העוצמה ההתקפיים נולדים מתוך דיון תפיסתי עמוק, מרכיבי ההגנה מתהווים ביחס לצורך קונקרטי ונדונים כמרכיבים של מענה מול איום, העומדים במידה רבה בפני עצמם. את עקבותיה של התופעה הזו – עיסוק צה"לי במרכיבי ההגנה כתגובה לאיומים קונקרטיים וכמרכיבים המאיימים על יכולות ההתקפה – נוכל למצוא ברוב המאמרים האחרים בגיליון, כל אחד מזווית ההסתכלות שלו.

חקר הפוטנציאל – לפחות שלושה מהמאמרים בגיליון דנים בהזדמנויות ופוטנציאלים שמצויים עדיין לפנינו. **דנה פרייזר** עוסקת, בין היתר, בפוטנציאלים ההסכמיים של התפתחות מערכות ההגנה האקטיבית. **שחר שוחט ויניב פרידמן** מעלים את הפוטנציאלים של טכנולוגיות היירוט המשמשות אותנו להגנה, גם בהקשרים השוברים את הדיכוטומיה התפיסתית שלנו בין "אמצעים הגנתיים" ל"אמצעים התקפיים". **מוניר עמאר ואלי מיכלסון** טוענים להחמצה תפיסתית הפוגעת בתפקוד של תחום ההתגוננות בעורף בחירום, החמצה הנובעת מאי-הבנת המרחב המערכתי בתפיסת ההתגוננות שלנו.

בהסתכלות רבת שנים המשתקפת גם בגיליון זה אפשר לזהות את הנטייה הצה"לית לקדש את יכולות ההתקפה, ולהדחיק את הצורך בהגנה. ייתכן כי מקורותיה של ההדחקה הזו נעוצים עוד באתוס המכונן של "יציאה מהגדר"³, שהוא אולי האירוע מעצב התפיסה הראשון בתולדות הכוח החמוש העברי. מעת לעת ההדחקה הזו מביאה אותנו לתגובות נגד רבות עוצמה – קו הביצורים לגדות התעלה בשנות ה-70 ומערך ההגנה האווירית המתפתח במהירות היום. מאמרם של **מאיר פינקל, דנה פרייזלר ויניב פרידמן** מדגיש את הנקודה הזו וטוען כי בהיעדר חשיבה יוזמת ומערכתית צה"לית בנושא, נכפית על צה"ל מלמעלה גישה הגנתית שהיא דומיננטית מצד אחד, אך אינה חלק מתפיסת מערכה שלמה.

עוצמתו של דיון מערכתי היא ביכולתו לפרוץ מתוך מסגרת תפיסות קיימות, המצויות במערכות מתחים בלתי אפשריות, ולייצר, מתוך מתחים אלה, ידע תפיסתי חדש. המתח הנוכחי בין נטיית הלב ההתקפית של צה"ל מצד אחד, ובין האיזונים המוחשיים של האויב על עורף המדינה מצד שני, הוא בהקשר זה פוטנציאל לפריצה למרחבים תפיסתיים חדשים. יותר משהייתה "היציאה מהגדר" של יצחק שדה, פלוגות השדה שלו ופלוגות הלילה של וינגייט, בחירה דיכוטומית בעדיפות ההתקפה על פני ההגנה, היא הייתה פרשנות מערכתית מחודשת של מושג ההגנה בהקשר האסטרטגי של המרד הערבי הגדול בארץ ישראל של שנות ה-30. ייתכן שנדרשת לנו פרשנות מחודשת של מושג ההגנה, בהקשר האסטרטגי של ימינו. **מפקד כוחות ההגנה האווירית** מצביע במאמרו על פוטנציאלים של הגנה מפני טילים, אך מחוץ למסגרת מושג הגנת העורף המוכר לנו היום. פוטנציאל נוסף העולה ממאמריהם של **פרייזלר ושל שוחט ופרידמן** הוא פוטנציאל שיתופי הפעולה האסטרטגיים העשויים להתפתח על רקע הצורך ההגנתי המשותף של מדינות שונות. עולם הסייבר שבו דן **רוני קציר** מייצג מרחב שבו באופן מובהק הדיכוטומיה שבין הגנה והתקפה, שטחנו ושטחם, אינה משרתת את הדיון.

³ ולאירוע זה, המשתקף גם בדמותו של יצחק שדה (נוסף על אורד וינגייט כמובן), מוקדש שער הגיליון.

האם ייתכן שמרחבים תפיסתיים אלה ואחרים מגלמים בחובם הזדמנות לשינוי בדפוס הנמשך זה כמה עשורים של סבבי עימות ההולכים ומחמירים בין האויבים ובינינו, ללא הכרעה?

האם ייתכן שהרעיון המסדר המסורתי להבחנה בין הגנה להתקפה – רעיון הטריטוריה, כבר אינו מספיק לדיון שלנו, המתקיים בעולם שבו טילים, מנהרות וביטים עוקפים את סימוני הגבול והחזיתות המסורתיות שאליהן הורגלנו בחשיבה הצבאית?

האם מערכת הלמידה הצה"לית, בחיבור שבין תכנון מבצעי, חשיבה תפיסתית ובניין עוצמה צבאית, השתכללה די הצורך, ביחס לעבר?

מהי הדרך המתאימה לצה"ל לקדם את הידע שלו כדי לאפשר את גיבושה של תפיסה צבאית שתספק גם הגנה הולמת על מדינת ישראל ואזרחיה וגם מענה מהיר ומשכנע שימנע את תופעת העימותים המתשישים החוזרים ונשנים? מי מאיתנו יוזם את הדיון הזה ומגבש אותו?

תקוותנו שגיליון זה יאפשר את הדיון הנדרש ויעודד אותו.

בברכת קריאה מהנה ופורייה,

אלוף משנה ערן אורטל
ראש צוות החשיבה